

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI
O'ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

13-OKTABR
2023-YIL

KOMPYUTER ILMLARI VA MUHANDISLIK TEXNOLOGIYALARI

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-TEXNIK
ANJUMAN MATERIALLARI TO'PLAMI

1-QISM

Google
Scholar

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI**

**KOMPYUTER ILMLARI VA MUHANDISLIK
TEXNOLOGIYALARI**
*mavzusidagi Xalqaro ilmiy-texnik anjuman materiallari
to‘plami*
(2023-yil 13-oktabr)
1-QISM

JIZZAX-2023

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING RAQOBATBARDOSHLIK SALOHIIYATI HAMDA MOLIIYAVII BARQARORLIGINI STATISTIK BAHOLASH USLUBIIYATI

Arzikulov Otabek Ali o'g'li

Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar instituti mustaqil izlanuvchisi
otabek_0791@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining moliyaviy samaradorligi hamda raqobatbardoshlik salohiyatini statistik baholashning uslubiy jihatlari tadqiq etilgan. Kichik korxona va mikrofirmalar faoliyatini baholashda hisobga olinadigan ichki va tashqi omillar tizimlashtirilgan, raqobatbardoshlik salohiyati integral indeksi (IPK) hamda uning tarkibiy — innovatsion, axborot, resurs va iqtisodiy salohiyat — indekslarini hisoblash uslubiyati yoritilgan. Shuningdek, intellektual, mulkiy va moliyaviy salohiyatni baholash ko'rsatkichlari tizimi, moliyaviy barqarorlik darajalarining statistik tasnifi hamda aylanma kapitaldan foydalanish samaradorligini baholash koeffitsientlari tavsiya etilgan. Taklif etilayotgan uslubiyot kichik biznes subyektlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash siyosatini takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, raqobatbardoshlik salohiyati indeksi, intellektual salohiyat, moliyaviy barqarorlik, statistik baholash, aylanma kapital.

Kirish

Raqobat sharoitida yuqori mehnat samaradorligiga ega tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy vositalar yordamida qo'llab-quvvatlash hamda ularning istiqboldagi barqaror o'sish tendensiyalarini statistik tahlil qilish uslubiyatini takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash jarayonida iqtisodiy resurslarning cheklanganligi bilan bog'liq muammolar mavjud bo'lib, bu holat mazkur sohani statistik tahlil qilish uslubiyatini ilmiy jihatdan asoslashni taqozo etadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining yaratuvchanlik salohiyati hamda ehtiyojlarini statistik jihatdan kompleks tadqiq etish aholining iqtisodiy faolligini oshirish, tadbirkorlik tashabbuslarini rivojlantirish hamda xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar samaradorligini mustahkamlashning muhim omillaridan biridir.

Kichik biznes samaradorligini baholashda ichki va tashqi omillar

Kichik korxona va mikrofirmalar faoliyatini samarali boshqarish uchun ularni har tomonlama statistik tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Bunday yondashuv korxona faoliyatining hali to'liq namoyon bo'lmagan jihatlari aniqlash imkonini beradi. Mazkur jarayonda ichki va tashqi omillar alohida o'rganiladi.

Ichki omillar tarkibiga qarz oluvchining moliyaviy ahvoli, korxona rahbarlarining ishbilarmonlik salohiyati, xodimlar tarkibi, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish darajasi, xomashyo va materiallar hisobi, ishlab chiqarilayotgan mahsulot tarkibi, ilmiy tadqiqotlar natijalari hamda innovatsion ishlanmalar holati kiradi. Tashqi omillarni baholashda esa qarzdor faoliyatining siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik va huquqiy jihatlariga alohida e'tibor qaratiladi.

Fikrimizcha, statistik tahlil va umumiy boshqaruv quyidagi tarkibiy qismlarni qamrab olishi lozim: ichki va tashqi omillar; buxgalteriya balansi va boshqa hisobot ma'lumotlarining tavsifi; indeks va nisbatlarni tahlil qilish; boshqaruv tizimi; ishlab chiqarish shart-sharoitlari. Bunday kompleks yondashuv tadbirkorlik faoliyatida yuz berayotgan o'zgarishlar va rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, ishlab chiqarish jarayonlarini oldindan rejalashtirish hamda nazorat mexanizmlarining samaradorligini baholash imkonini beradi.

Raqobatbardoshlik salohiyati integral indeksi (IPK)

Mamlakatimizda kichik biznes subyektlarining investitsion muhitini baholash maqsadida "kichik korxona va mikrofirmalar raqobatbardoshligi salohiyati indeksi" (IPK) ko'rsatkichidan foydalanish taklif etiladi. Ushbu indeks quyidagi tarkibiy indekslarning integratsiyasi asosida aniqlanadi: In — innovatsion salohiyat indeksi; If — axborot salohiyati indeksi; IRR — resurs salohiyati indeksi; IQP — iqtisodiy salohiyat indeksi. Lokal ko'rsatkichlardan foydalanib ularni integratsiya qilish natijasida kichik biznes faoliyatining raqobatbardoshlik salohiyati aniqlanadi.

Innovatsion salohiyat indeksi (In) K1 va K2 ko'rsatkichlari nisbati asosida hisoblanadi, bunda K1 — ilmiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi kichik korxonalar ulushini, K2 — yaratilgan innovatsiyalar umumiy hajmida amaliyotga joriy etilgan innovatsiyalar salmog'ini ifodalaydi. Kichik biznesning innovatsion g'oya va texnologiyalarga tez moslashuvchanligi, shuningdek nisbatan kam moliyaviy xarajat hisobiga yangi loyihalarni amaliyotga tatbiq eta olishi uning bozor sharoitlariga moslashuvchanligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Axborot salohiyati indeksi (If) K3 va K4 ko'rsatkichlari — mos ravishda kichik korxonalar soniga nisbatan biznes-inkubatorlar ulushi hamda maxsus kurs va o'quv dasturlarida qatnashgan xodimlar salmog'i — asosida aniqlanadi. Ma'lumot bilan ta'minlanganlik darajasining pastligi kichik biznes sohasining eng zaif jihatlaridan biri bo'lib, shu sababli biznes-inkubatorlar tarmog'ini kengaytirish, konsalting markazlari faoliyatini rivojlantirish hamda tadbirkorlarning iqtisodiy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Resurs salohiyati indeksi (IRR) K5, K6 va K7 ko'rsatkichlari asosida hisoblanadi: K5 — kichik biznesda band bo'lgan aholining iqtisodiy faol aholi tarkibidagi ulushi, K6 — kichik biznes subyektlariga ajratilgan kredit resurslari salmog'i, K7 — o'zlashtirilgan resurslar umumiy hajmida kichik biznesga yo'naltirilgan resurslar ulushi. Zarur resurslar — mehnat resurslari, kredit mablag'lari va xomashyo — bilan yetarli ta'minlanmaslik kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshlik salohiyati pasayishiga olib keladi.

Taklif etilayotgan integral yondashuv kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshlik salohiyatini obyektiv baholash, davlat tomonidan ajratilayotgan moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini aniqlash hamda hududlar kesimida qiyosiy tahlil o'tkazish imkonini beradi.

Intellectual, mulkiy va moliyaviy salohiyatni baholash ko'rsatkichlari

Kichik biznes subyektlarining iqtisodiy salohiyati ularning intellektual, mulkiy hamda moliyaviy imkoniyatlari yig'indisi sifatida namoyon bo'ladi. Intellektual salohiyatni baholashda inson kapitali, tuzilmaviy kapital va mijoz kapitali ko'rsatkichlari asosida shakllangan lokal ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda xodimlarning bilim va kasbiy malakasi, innovatsion faollik darajasi, axborot texnologiyalariga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi hamda mijozlar bilan ishlash samaradorligi asosiy tahlil obyektlari hisoblanadi.

Mulkiy salohiyatni baholashda aktivlar tarkibi, sof aktivlar hissasi, asosiy mablag'lar ulushi hamda asosiy vositalarning yaroqlilik koeffitsienti kabi ko'rsatkichlar qo'llaniladi. Moliyaviy salohiyat esa mutlaq va joriy likvidlik koeffitsientlari, shaxsiy aylanma mablag'lar bilan ta'minlanganlik hamda avtonomlik koeffitsienti orqali baholanadi. Mulkiy salohiyat indeksi (IImP) va moliyaviy salohiyat indeksi (IFP) tegishli komponentlar nisbatlarining o'rtacha qiymati sifatida hisoblanib, ularning yig'indisi kichik biznes subyekting umumiy iqtisodiy salohiyat integral ko'rsatkichini shakllantiradi.

Moliyaviy barqarorlik darajalarining statistik tasnifi

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligi deganda korxonaning qisqa va o'rta muddatli moliyaviy resurslari shunday shakllanishi tushuniladiki, bunda xo'jalik yurituvchi subyekt ichki transformatsiyalar hamda tashqi muhitdagi yuqori o'zgaruvchanlik sharoitida ham o'z iqtisodiy barqarorligini saqlab qolish va strategik maqsadlariga erishish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Likvidlilik darajasiga ko'ra tasniflangan aktivlar (mutlaq likvid, yuqori likvid, tez va sekin realizatsiya qilinadigan, qiyin realizatsiya qilinadigan aktivlar) hamda ularni qoplash manbai bo'lgan passivlar (eng tezkor, qisqa va uzoq muddatli majburiyatlar, doimiy passivlar) o'zaro nisbati asosida moliyaviy barqarorlikning oltita darajasi ajratiladi: mutlaq moliyaviy barqarorlik, yuqori moliyaviy barqarorlik, me'yoriy moliyaviy barqarorlik, beqaror moliyaviy holat, inqirozoldi moliyaviy holat hamda inqirozli moliyaviy holat. Har bir daraja aktivlar va passivlar mutanosibligini ifodalovchi tengsizliklar orqali statistik jihatdan aniqlanadi.

Mazkur tasnif korxona va mikrofirmalarning moliyaviy mustahkamligini bosqichma-bosqich identifikatsiya qilish, ularning likvidliliigi, moliyaviy mustaqilligi hamda majburiyatlarni qoplash qobiliyatini kompleks tahlil qilish imkonini beradi. Bunda korxonaning rentabelligi, resurslardan foydalanish samaradorligi, aktivlar tarkibi hamda kapital aylanish tezligi ham muhim tahliliy omil hisoblanadi.

Davlat tomonidan tartibga solish samaradorligi va aylanma kapitaldan foydalanish koeffitsientlari

Kichik biznes sohasini davlat tomonidan moliyalashtirishni investitsion oqim sifatida, moliyalashtirish jarayonining o'zini esa (ob'ektni tanlash, maqsadni belgilash, natijalarni baholash) investitsion faoliyat sifatida o'rganish taklif etiladi. Davlat tomonidan tartibga solish tizimi samaradorligini baholashda aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi yalpi ichki mahsulot, kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha investitsiyalarga to'g'ri keluvchi YIM hajmi o'sishi hamda tegishli investitsiyalarning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi kabi ko'rsatkichlar, shuningdek hududning ijtimoiy rivojlanish parametrlari (turmush sifati darajasi) tizimi qo'llaniladi.

Aylanma kapital holati va undan foydalanish samaradorligini baholashda joriy likvidlik, mutlaq likvidlik, aylanma kapital mobilligi, aylanma kapital rentabelligi, aylanma kapitalning aylanish tezligi, zaxiralar va debitorlik qarzlarning aylanma tezligi kabi koeffitsientlar qiyosiy ko'rsatkichlar tizimi sifatida qo'llaniladi hamda ekspert baholash usuli orqali ularga solishtirma og'irlik (ball) beriladi. Xususi ko'rsatkichlarning maksimal qiymatiga nisbati asosida integral baho shakllantiriladi, bu esa kichik korxonalarni reyting asosida tartibga solish imkonini beradi.

Taklif etilayotgan integral baholash tizimi iqtisodiy jarayonlar holatini diagnostika qilishning samarali vositasi bo'lib, mavjud muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etish choralari ishlab chiqish hamda tizimning istiqboldagi rivojlanish holatini prognoz qilish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes va xususi tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshlik salohiyati hamda moliyaviy barqarorligini statistik baholash uslubiyatini takomillashtirish ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish, investitsion jozibadorligini mustahkamlash hamda bozor sharoitlariga moslashuvchanligini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. Taklif etilgan integral indekslar tizimi — raqobatbardoshlik salohiyati indeksi (IPK), intellektual, mulkiy va moliyaviy salohiyat indeksleri, moliyaviy barqarorlik darajalari tasnifi hamda aylanma kapitaldan foydalanish koeffitsientlari — kichik biznes subyektlari faoliyatini kompleks va obyektiv baholash imkonini beradi. Mazkur uslubiyot davlat tomonidan kichik biznesni qo'llab-quvvatlash siyosatini takomillashtirish, investitsion resurslarni hududlar ehtiyojidan kelib chiqib oqilona taqsimlash hamda kichik biznesning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 7-sentyabrdagi "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash» kompleks dasturini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-312-son Qarori.
2. Valiyevna U. G. O'zbekistonda kichik biznes va xususi tadbirkorlikning rivojlanishi // Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. - 2024. - T. 4. - №. 01. - C. 101-106.
3. Safaraliyevna K. Z. O'zbekistonda kichik biznes va xususi tadbirkorlikni rivojlantirishyo'nalishlari // Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion

g'oyalar 2025. - T. 2. - №. 1. - C. 734-737.

4. Arzikulov O. Kichik korxona va mikrofirmalar faoliyati samaradorligining statistik tadqiqoti // Monografiya. "Iqtisod-moliya" nashriyoti Toshkent.: 2023. 172 bet.

5. Arzikulov O. Statistical study of direct maintenance of small business activities in the regions // International Journal of Economic and Business Review-Peer Reviewed Journal. Volume - 10, Issue - 6, June 2022| e-ISSN: 2347 - 9671| p- ISSN: 2349 – 0187. India

6. Arzikulov O. Экономико-статистический анализ развития малого бизнеса в Джизакской области в условиях модернизации экономики. // Экономика, бизнес, инновации: сборник статей ХВНН Международной научно-практической конференции. – Пенза: МСНС «Наука и просвещение», 2022. – с.103-107.

7. Ashirbaev E.A. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini iqtisodiy-statistik baholash. // "O'zbekiston Statistika axborotnomasi" ilmiy-ommabop jurnali. №4-son, 2020 yil, dekabr.

37.	Ж.Х.Бобаназарова, А.Р.Рашидов. Иктисодиётнинг ракамли трансформациялашуви асосида хизмат курсатими соҳаларини ривожлантириши	134
38.	О.Азизкулов. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining raqobatbardoshlik salohiyati hamda moliyaviy barqarorligini statistik baholash uslubi	137
	3-sho'ba. Ta'lim texnologiyalari va barqaror rivojlanish	
39.	О.Х. Туракулов. Олий таълимда олиб борилаётган бугунги ислохотларнинг самарадорлик курсаткичлари	144
40.	S.A. Usmanov, Z.B. Abduraxmanov. Virtual voqelik tushunchasi va uning ta'limdagi o'rni	147
41.	S.A. Usmanov, Z.B. Abduraxmanov, D.Q. Amanova. O'zaro bog'liq ob'ektlarga nisbatan Nyutonning ikkinchi qonunini qo'llash	150
42.	Е.А. Конистерова. К вопросу о цифровизации образования	153
43.	Д.В. Малий, П.Н. Медведев. Внедрение технологий фотোগрамметрии в подготовку будущих учителей технологии ...	156
44.	Д.В. Малий, П.С. Рункова. Подготовка будущих учителей технологии в условиях внедрения цифровых средств производства .	159
45.	П.Н. Медведев, Д.В. Малий. Использование интерактивных технологий обучения в технико-технологической подготовке будущих учителей	161
46.	D.A. Alibekov. Ta'lim jarayoni islohatlarini innovatsion rivojlantirishning qiyosiy tahlili	164
47.	Zh.O. Khakimov. Information and communication technologies in the educational process	166
48.	Zh.O. Khakimov. Integration of science and education as a priority direction of university development	168
49.	С.Х. Хасанова, Ж.С. Жабборов. Основные концептуальные подходы к созданию современной учебной программы по информатике в общеобразовательной школе	173
50.	B.J. Xursanov, D.B. Mirzaev, A.A. Abdunazarov. Muxandislik texnologiyalari qurilmalarini hisoblash asoslari fanining ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish	175
51.	N. M. Umirova. Oliy ta'limda zamonaviy texnologiyalarni keng qo'llash orqali xorijiy o'quv dasturlardan foydalanishning dolzarbligi	177
52.	S.F. Sharipova, R. Abdunazarov. Matematika darslarida zamonaviy Texnologiyalarning qo'llanilishi va uning ahamiyati	179
53.	M.B. Sattorova. Oliy ta'lim muassasalari talabalarini kasbiy ijodkorlik faoliyatiga tayyorlashda ijodiy faollikning o'rni	183
54.	M.M. Mamatkadirov. Maktab o'qituvchilari uchun darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishda raqamli texnologiyalarning o'rni	186
55.	Z.X. Komilova. Professional ta'lim muassasalarida texnika fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalarning o'rni va ahamiyati	189
56.	O. M. Zaripov. Umumta'lim muassasalarida sog'lom pedagogik-psixologik muhit tashkil etishning dolzarb masalalari	192